

ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

ГУЩА К. О.,
державний виконавець
(Амур-Нижньодніпровський відділ
державної виконавчої служби
Дніпропетровського міського управління юстиції)

УДК 34 (091)

ПОСТАНОВА «ПРО ЗЕМЕЛЬНУ РЕФОРМУ» 1990 РОКУ: ПОЧАТОК РЕФОРМУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

У науковій статті автор здійснила спробу виокремити у постанові «Про земельну реформу» 1990 року ті цілі, що були успішно досягнуті протягом тривалого процесу реформування земельних відносин в Українській державі. А також назвати цілі, котрі, навпаки, ще не реалізовані, що допоможе зробити висновок, яких суттєвих успіхів було досягнуто щодо запровадження земельної реформи в Україні, та уникнути припущених у минулому помилок.

Ключові слова: земельна реформа, постанова, мораторій, фермерське господарство, особисте селянське господарство.

В научной статье автор осуществила попытку выделить в постановлении «О земельной реформе» в 1990 году те цели, которые были успешно достигнуты в течение длительного процесса реформирования земельных отношений в Украинском государстве. А также назвать цели, которые, наоборот, еще не были реализованы, что поможет сделать вывод, каких существенных успехов достигнуто по внедрению земельной реформы в Украине, и избежать допущенных в прошлом ошибок.

Ключевые слова: земельная реформа, постановление, мораторий, фермерское хозяйство, личное крестьянское хозяйство.

An author has made an attempt in this article first of all to distinguish in resolution «About land reform» of 1990 year those aims which were successfully attained during long process of reformation of land relations in Ukraine, secondly to define aims which yet were not realized and this will help to make a conclusion about how successful is result of carrying out land reform in Ukraine and to avoid reiteration of mistakes which were already done in past.

Key words: reformation of land law relations, resolution, moratorium, farm, private peasant economy.

Вступ. Питання земельної реформи було актуальним протягом усього часу існування незалежної Української держави. Сьогодні, на початку 2016 року, коли передбачається зняття мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення, відповідно до ЗУ «Про внесення змін до Земельного кодексу України» від 20.11.2012 р. [1] дискусія щодо ринку землі в Україні набирає обертів. Можливо, ми знаходимося на завершальному етапі реформування земельних відносин, а отже, корисно пригадати, як розпочинався цей процес.

Ринок сільськогосподарських земель є важливим елементом ринкової економіки, і його організаційно-правову інфраструктуру досить ґрунтовно досліджено в розвинених країнах світу. Питання права власності на сільськогосподарські землі є чутливим для євро-

пейських країн і принципово важливим для країн із перехідною економікою, де ринки таких земель є менш розвиненими і недостатньо регульованими [2, с. 159].

Припинення дії мораторію на продаж сільськогосподарських земель, що очікувався 1 січня 2016 року згідно із ЗУ «Про внесення змін до Земельного кодексу України» [1], знаменує початок нової ери у вітчизняній галузі аграрних відносин. Україна не повинна залишитися єдиною демократичною країною у світі, де землевласники не матимуть права розпоряджатися своїм майном на власний розсуд.

Проте на цьому виклики та складнощі реформування земельних відносин не закінчуються, і окреслене вище питання зняття мораторію не є єдиним, яке може викликати запальні дискусії. Акцентувавши увагу на наближенні земельної реформи в Україні до свого завершення, бажаним було б згадати про її початок, який є доволі віддаленим у часі.

Огляд завдань та очікувань, що мали місце на початковому етапі проведення земельної реформи, допоможе науковцям та пересічним громадянам краще зрозуміти, наскільки суттєвих успіхів досягнуто наразі, та чи не є чергові дискусії щодо доцільності, наприклад, зняття мораторію на продаж сільськогосподарських земель, ще одним затягуванням і так довготривалого процесу реформування земельних відносин в Україні.

Звичайно, що окреслене завдання є надзвичайно широким і потребує кропіткої та сумлінної праці об'єднань учених, юристів, громадських активістів, які не байдужі до укріплення вітчизняної економічної системи та наближення України до стандартів правової держави.

Серед українських учених, що займалися вивченням питання реформування вітчизняного законодавства, яким регулюються земельні відносини, можемо назвати Л.В. Мілімко [3], М.І. Мостов'яка [2], О.В. Романовську [4], Шарія Г.І. [5].

Постановка завдання. Ми ставимо перед собою на меті виокремлення у законодавчому акті, який юридично закріпив початок земельної реформи на теренах України, тих цілей, яких було успішно досягнуто, а також таких, які, навпаки, ще не знайшли свого логічного завершення. Сподіваємося, що знання перших юридичних ініціатив надасть уявлення про реалії, із яких починався складний процес реформування. Огляд та розуміння відстані, яка пролягає між початковим та кінцевим етапами, може підштовхнути наукове співтовариство до більш швидкого вирішення дискусійних питань, адже завжди існує ризик втратити ті надбання, що вже маємо, та не досягти нових.

Результати дослідження. Верховною Радою Української РСР 18 грудня 1990 р. було прийнято постанову «Про земельну реформу», у якій зазначалося, що земельна реформа є складовою частиною економічної реформи, здійснюваної в Україні у зв'язку з переходом економіки держави до ринкових відносин. Починаючи з 15 березня 1991 року всі землі проголошувалися об'єктом земельної реформи [6].

Пункт 3 постанови передбачав необхідність проведення реєстрації громадян, які бажають організувати селянське (фермерське) господарство, розширити особисте підсобне господарство, займатися індивідуальним садівництвом, одержати в користування земельні ділянки для городництва, сінокосіння і випасання худоби [6]. У формулюванні даної норми ми відчуваємо залишки патерналістської політики формування радянського законодавства. Держава в обличчі місцевих рад народних депутатів та Ради Міністрів Української РСР повинна була провести таку реєстрацію. Саме на цьому робився наголос. А не на тому, що відтепер у громадян буде право власної ініціативи та можливість підприємницької активності в аграрній сфері. Проте така норма є суттєвою складовою земельної реформи, і протягом років незалежності ми пройшли суттєвий шлях і маємо спеціальне законодавство, що регулює діяльність фермерських господарств, як прогресивної форми підприємницької діяльності громадян [7].

Так, ст. 5 ЗУ «Про фермерське господарство» закріплює право на створення фермерського господарства за кожним дієздатним громадянином України, який досяг 18-річного віку [7]. Фермерське господарство, як юридична особа, може мати у своїй власності земельні ділянки, або ж використовувати їх на умовах оренди, громадяни – члени фермерського господарства, також можуть мати у приватній власності земельні ділянки, про що йдеться у ст. 12 ЗУ «Про фермерське господарство» [7]. Наведені окремі норми закону демонструють

нам, як впливає земельна реформа на значну кількість громадян, яким забезпечила нові права та можливості, а також вводить нових гравців на ринок землі.

Діяльність особистих селянських господарств, про які також йшла мова у постанові, не відноситься до підприємницької діяльності згідно із чинним законодавством [8]. Особистим селянським господарством є господарська діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг із використанням майна особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму, визначає ст. 1 ЗУ «Про особисте селянське господарство» [8]. Приватна ініціатива позитивно впливає на розвиток економіки та добробут населення. Ми маємо бути вдячні, що законодавець 1990 року у постанові «Про земельну реформу» згадав про громадян, які бажають займатися особистим підсобним господарством. Можливо, сьогодні пересічні громадяни могли би підтримати такі ініціативні родини та взяти участь у розвитку сільського зеленого туризму хоча б як туристи.

У п. 5 постанови «Про земельну реформу» передбачалася можливість передачі земель у приватну та колективну власність, а також надання їх у користування громадянам, підприємствам, установам і організаціям у ході земельної реформи [6]. Порядок такої передачі закріплювався чинним на той час Земельним кодексом від 18.12.1990 р. [9], на який містилося посилення у названому пункті.

У наші дні право власності громадян на землю гарантується Конституцією України, що і зазначено у ст. 14 Основного Закону держави [10]. Ст. 373 Цивільного кодексу України проголошує, що земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави, а ст. 374 – про те, що суб'єктами права власності на землю (земельну ділянку) є фізичні особи, юридичні особи, держава, територіальні громади [11]. П. 3 ст. 78 Земельного кодексу України (далі – ЗКУ) передбачає, що земля може перебувати у приватній, комунальній та державній власності. Ст. 80 ЗКУ визначає громадян та юридичних осіб суб'єктами права приватної власності на землю [12].

Уявлення про те, що чверть століття тому назад передбачення у законодавстві можливості права приватної власності громадян на землю було одним із напрямів земельної реформи, допоможе нам зрозуміти не тільки різницю в обсязі прав населення напередодні утворення незалежної держави та сьогодні, але й шлях, який ми пройшли у реформуванні земельних відносин.

Вважаємо, що подібні зміни безумовно є позитивними та наближують Україну до держав із розвинутою правовою та економічною системами. Наприклад, досвід країн Європейського Союзу свідчить, що приватна власність на землю в плані захисту навколишнього природного середовища має суттєві переваги, оскільки приватна власність означає довготривалість її використання, адже власник має надійні перспективні плани використання землі [5, с. 166].

Змістом права власності згідно зі ст. 317 Цивільного кодексу є право володіння, користування та розпорядження своїм майном [11]. Правом розпорядження є юридично закріплена можливість власника самостійно вирішувати юридичну і фактичну долю майна шляхом його відчуження іншим особам, зміни його стану чи призначення тощо (наприклад, продати, подарувати, передати за заповітом) [13, с. 533].

Отже, мораторій на продаж земель сільськогосподарського призначення обмежує власників таких земель у можливості повної реалізації на практиці свого права власності. І зняття такого мораторію, заплановане у 2016 році, нарешті довершить процеси, розпочаті ще у далекому 1990 році, закріпленням у постанові «Про земельну реформу» права приватної власності громадян на землю [6].

Українська земельна реформа є однією із найтриваліших у світі. Законодавчі акти, із яких вона починалася, протягом останніх двадцяти п'яти років втратили свою актуальність та новизну. Розглянута постанова «Про земельну реформу» не є винятком. Норми, що вста-

новлювалися, та цілі, що були поставлені, не здаються занадто прогресивними чи революційними сьогодні. Проте не всі цілі успішно досягнуті, а існування мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення є тому яскравим прикладом. Існує навіть думка, що однією із причин гальмування земельної реформи на стадії запровадження ринку земель є те, що у нашій державі, як і в інших країнах СНД, питання ринку земель досліджено не достатньо і земельна реформа не ґрунтувалася на наукових напрацюваннях [3, с. 216].

Висновки. Отже, ми продемонстрували, що існують і завдання, які були поставлені та виконані протягом тривалого періоду реформування земельних відносин в Україні, наприклад, створення фермерських господарств. Якщо ми не будемо забувати про цілі та очікування, які існували на початковому етапі, та наближаючись, будемо намагатися їх нарешті виконати, то зможемо уникнути неконструктивних дискусій про доречність змін, а отже, присвячувати більше диспутів серед науковців та громадськості саме порядку та особливостям таких змін.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про внесення змін до Земельного кодексу України» 2012 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5494-17>.
2. Мостов'як М.І. Досвід країн Центральної та Східної Європи в упровадженні ринку сільськогосподарських земель / М.І. Мостов'як // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 1(10). – С. 159–166.
3. Мілімко Л.В. Земельна реформа та земельні відносини в Україні / Л.В. Мілімко // Міжнародний юридичний вісник: збірка наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2014. – Вип. 1 (1). – С. 214–218.
4. Романовська О.В. Міжнародний досвід земельної реформи: чому немає панацеї / О.В. Романовська // Проект «Популярна економіка: моніторинг реформ». – 2013. – № 11.
5. Шарий Г.І. Закордонний досвід управління та реформування земельних відносин / Г.І. Шарий // Інноваційна економіка. – 2013. – № 6. – С. 165–166.
6. Постанова Верховної Ради Української РСР «Про земельну реформу» від 18.12.1990 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/563-12>.
7. Закон України «Про фермерське господарство». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/973-15>.
8. Закон України «Про особисте селянське господарство». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/742-15>.
9. Земельний кодекс України від 18.12.1990 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/561-12/page>.
10. Конституція України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
11. Цивільний кодекс України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
12. Земельний кодекс України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.
13. Дзеря О.В. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України / О.В. Дзеря, Н.С. Кузнецова, В.В. Луць – Київ: Юрінком Інтер, 2008. – 832 с.

